

Ljudevit Gaj, Karel Svoboda, ilustracije *Dogodovštine Ilirije* *Velike* i počeci historijskog slikarstva u Hrvatskoj

Ljudevit Gaj, Karel Svoboda, Illustrations for *Dogodovštine Ilirije Velike* and the Beginnings of Historical Painting in Croatia

IZVORNI ZNANSTVENI RAD
Primljen: 19. srpnja 2021.
Prihvaćen: 5. listopada 2021.
DOI: 10.31664/zu.2022.110.02

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
Received: July 19, 2021
Accepted: October 5, 2021
DOI: 10.31664/zu.2022.110.02

APSTRAKT

U članku se obrađuju i prezentiraju ilustracije češkog slikara Karela Svobode (1824.–1870.) nastale za nikad objavljeno djelo Ljudevita Gaja *Dogodovština Ilirije Velike*. Analiza Svobodinih drvoreza i crteža, sačuvanih u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, uključuje ikonografsko određivanje i tumačenje prizora, njihovo postavljanje u kontekst kulturnopolitičkih zbivanja 1840-ih godina te početaka historijskog slikarstva u Hrvatskoj i na širem području Habsburške Monarhije.

KLJUČNE RIJEČI

Karel Svoboda, Ljudevit Gaj, *Dogodovština Ilirije Velike*, historijsko slikarstvo

SUMMARY

This paper features the first detailed analysis, evaluation and presentation of the illustrations of the Czech painter Karel Svoboda (1824–1870) that were created for the never-published work of the Croatian politician and writer, the *Illyrian* Ljudevit Gaj (1809–1872) — *Dogodovština Ilirije Velike* [The History of Greater Illyria]. Svoboda's drawings for this monography are kept in the Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb, where they arrived after the Croatian Provincial Government purchased Gaj's bequest in 1892. All of Svoboda's drawings are signed and dated, but they do not contain inscriptions that would suggest which scenes from the book they represent. However, Gaj's unpublished manuscripts made it possible to conduct a content and iconographic analysis of the drawings. In addition to the cover of *Dogodovština Ilirije Velike*, Svoboda illustrated Gaj's monography with the following drawings: Scenes from the Story of the Golden Fleece, Roman Battles with the Histri, History of Illyria in the Reign of Emperors Octavian or Tiberius, the Illyrian Revolt against the Romans, Čeh, Leh and Meh, the Settlement of the Croats, Croats' Fight against the Franks, Assassination of King Zvonimir, Oath of the Hungarian King Coloman to the Croatian Nobility, Gathering of the Slovenes and the Enthronement of the Carinthian Duke on Gosposvetsko polje, Miloš Obilić Kills Sultan Murat, the Church of the Ravanica Monastery in Serbia, and the Baptism of the Croats or the Oath of Nikola Šubić Zrinski before the Breakout from Sziget.

→

Dragan Damjanović

Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu /
Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb

Ivan Kokeza

Hrvatski povijesni muzej / Croatian History Museum

In addition to the content and iconographic analysis of the illustrations, this text presents their stylistic and cultural-historical contextualization, especially with regard to the artistic and political circumstances in the Habsburg Monarchy. Just like Gaj's text, the illustrations were supposed to emphasize the autochthonism of the South Slavs in their territory, their right to independence, and their long and rich history, all with the aim of securing the most favourable political position in modern times on the basis of historical and ethnic rights. Svoboda's illustrations belong to the earliest examples of the so-called historical painting in Croatia. Many of the scenes depicted by this artist remained ubiquitous in this genre of painting in the subsequent decades.

KEYWORDS

Karel Svoboda, Ljudevit Gaj, *Dogodovštine Ilirije Velike*, historical painting

UVOD

Likovna produkcija prve polovine 19. stoljeća u Hrvatskoj još uvijek je prilično slabo istražena. Iako je riječ o razdoblju kada djeluje tek mali broj domaćih majstora, cijeli niz djela istaknutih srednjoeuropskih slikara i kipara nastaje za naručitelje iz redova svećenstva, plemstva i bogatijega građanstva.¹ Među manje poznata tada nastala djela ubrajaju se ilustracije koje je češki slikar Karel Svoboda (njem. Carl/Karl Svoboda; 14. lipnja 1824., Plánic, Češka – 12. rujna 1870., Beč) izradio za nikada objavljenu *Dogodovštinu Ilirije Velike*, historiografski pokušaj ključnog vođe ilirskog pokreta Ljudevita Gaja. Svobodini drvorezi, zajedno s matricama, očuvali su se u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu zahvaljujući spremnosti hrvatske Zemaljske vlade da otkupi Gajevu ostavštinu još 1892.² Cilj je ovoga teksta analizirati sačuvane drvoreze i staviti ih u kontekst kulturnopolitičkih zbivanja 1840-ih te početaka historijskog slikarstva u Hrvatskoj i na širem području tadašnje Habsburške Monarhije.³

PODLOGA ZA NASTANAK
ILUSTRACIJA – *DOGODOVŠTINA*
ILIRIJE VELIKE

U trenutku kada intenzivira svoju političku i kulturnu aktivnost u prijelomnoj godini hrvatskog preporoda, 1835., Ljudevit Gaj prvi je put najavio kako se sprema napisati „horvacku dogodovščinu“, pregled povijesti hrvatskog naroda.⁴ Pokazalo se kako taj posao ipak nije mogao, uz sve druge aktivnosti, završiti tako brzo kako je nesumnjivo prvotno očekivao. Oslanjajući se na historiografska djela 17. i 18. stoljeća te na arhivske izvore, Gaj je tijekom druge polovine 1830-ih i prve polovine 1840-ih polagano tkao svoj historiografsko-književni prvijenac. Budući da su se već javljale sumnje da *dogodovščinu* nikada neće završiti, u nekoliko je navrata objavljivao članke s historijskom tematikom u *Danici*.⁵ Nakon što je 1843. zabranjena upotreba ilirskog imena i simbola te ograničena politička djelatnost Narodne stranke, Gaj se djelomično povukao iz političke arene⁶ i usredotočio na svoj spisateljski rad. Vrijeme koje mu je sada stajalo u većoj mjeri na raspolaganju iskoristio je za dovršavanje djela koje je naposljetku naslovio *Dogodovština Ilirije Velike*. Prvi dio djela dovršava već 1844. S obzirom na tadašnju strogu kontrolu režima nad izdavaštvom u Monarhiji, djelo je moralo proći cenzuru najprije u Zagrebu, a potom i u Beču.⁷ Gaj je očito uspio pronaći modalitet pisanja prihvatljiv režimu jer je i na jednom i na drugom mjestu rukopis ocijenjen prihvatljivim. *Dogodovština* je inače posljednje književno djelo iz Hrvatske koje je dobilo *imprimatur* (odobrenje tiskanja) od tadašnjega vladara, Ferdinanda I.⁸ Cenzura ga je odobrila početkom siječnja 1846., no dokument kojim se odobrenje potvrđivalo stigao je u Zagreb tek sredinom srpnja iste godine.⁹ Iako je time svladana glavna prepreka, politička nestabilnost u Hrvatskoj i ostatku Habsburške Monarhije koja će kulminirati revolucijom i građanskim ratom 1848./1849. na kraju je ipak zapriječila objavljivanje ovoga Gajeva rukopisa.

¹ Gamulin, *Hrvatsko slikarstvo XIX. stoljeća*, 11–12, 40–67.

² Horvat, Ravlić, „Pisma Ljudevitu Gaju“, 8–9. Knjižnica Ljudevita Gaja, s oko 16 000 svezaka knjiga i više od 700 rukopisa, dospjela je u Sveučilišnu knjižnicu otkupom koji je inicirao Iso Kršnjavi u vrijeme dok je obnašao dužnost predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu. Vidi: Seiter Šverko, Golubović, „Ostavština Izidora Kršnjavoga“, 230.

³ Rad Karela Svobode za Ljudevita Gaja tek se sporadično do sada pojavljivao u povijesno-umjetničkoj ili povjesničarskoj literaturi. Najranije ga spominju slikarevi biografi, autori članaka u biografskim leksikonima: Toman, *Nový Slovník*, 510. Spominje ga potom Marijana Schneider u katalogu o historijskom slikarstvu u Hrvatskoj u 19. stoljeću (Schneider, *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj*, 21–22) te u članku vezanom za povijest hrvatskog slikarstva prve polovine 19. stoljeća (Schneider, „Slikarstvo u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća“, 201–209 [207]), kao i češki autori koji su se bavili poviješću češkog slikarstva 19. stoljeća: Brühová, „Karel Svoboda“, 162–163 [162]. Korespondenciju Gaja i Svobode dijelom su objavili Josip Horvat i Jakša Ravlić (Horvat, Ravlić, „Pisma Ljudevitu Gaju“, 441–443.), a sam je Horvat pisao kratko u Gajevoj biografiji o suradnji sa Svobodom (Horvat, *Ljudevit Gaj*, 217–219, 226, 236). Konačno, suradnja se spominje i u pregledima povijesti historijskog slikarstva u Hrvatskoj Marine Bregovac Pisk (Bregovac Pisk, „Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj“, 300.; Bregovac Pisk, „History Painting in Croatia“, 112). Ukratko o Karelu Svobodi vidi: „Svoboda (Svoboda), Karl (Karel)“, 355.

⁴ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 217.

⁵ *Isto*, 217.

⁶ Stančić, „GAJ, Ljudevit“.

⁷ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 217. Cenzura u Habsburškoj Monarhiji uvedena je 1795. i trajala je do 1848. Potom je ponovno uvedena 1850. i u potpunosti je uklonjena tek s propašću Monarhije. Obermaier, „Zensur im Vormärz“, 622–627 [623].

⁸ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 226.

⁹ *Isto*, 236.

Sudeći prema obliku u kojemu je došla do nas, *Dogodovština*, kako joj i samo ime kaže, obuhvaća povijest svih *Ilira*, odnosno Južnih Slavena — Slovenaca, Hrvata, Srba i donekle Bugara. Korijene ovih naroda (ili bi možda bolje bilo govoriti u jednini) Gaj nalazi u antici, kao i njegovi historiografski uzori iz 17. i 18. stoljeća, pa stoga počinje svoje djelo s Argonautima, Aleksandrom Velikim te rimsko-ilirskim ratovima. Nastavlja ga s ranosrednjovjekovnom poviješću, odnosno doseljenjem Južnih Slavena / Hrvata i poviješću njihovih srednjovjekovnih država, a završava s padom Bosne pod Osmansko Carstvo, odnosno s razdobljem druge polovine 15. stoljeća. Iako je rukopis poslan na cenzuru, Gaj je i dalje nastavio raditi na njemu, zbog čega se *Dogodovština* ne može smatrati završenim djelom. Za pretpostaviti je, naime, da je namjeravao obraditi i novije razdoblje povijesti *Ilira*. Isto tako može se pretpostaviti da je završeni dio rukopisa sredinom 1840-ih bio opsežniji, s obzirom na to da u sačuvanom primjerku danas nedostaje dio sadržaja. Te okolnosti iznimno otežavaju istraživanje odnosa ilustracija i teksta, odnosno sadržajno tumačenje Svo bodinih ilustracija, kako će biti jasno iz nastavka članka.¹⁰

LJUDEVIT GAJ
I SLIKAR
KAREL SVOBODA

U razdoblju dok se čekalo odobrenje cenzure iz Beča za tiskanje *Dogodovštine*, krajem svibnja i početkom lipnja 1846. Ljudevit Gaj poduzeo je prve korake u nabavi ilustracija za svoju knjigu. Odluka da se djelo ilustrira zacijelo je bila motivirana Gajevom sviješću da će tako epizode iz povijesti *Ilira* koje opisuju imati veći utjecaj na čitatelje i da će poruka koju je htio poslati biti zornije prenesena. U to je vrijeme poslom boravio najprije u Beču (vjerojatno kako bi ubrzao odluku cenzora), a potom u Pragu i Leipzigu, pa je ovaj put iskoristio za pronalaženje prikladnog umjetnika kojega bi angažirao na izradi ilustracija.¹¹ Ne čudi da se naposljetku odlučio za jednog praškog, odnosno češkog slikara, tada vrlo mladoga Karela Svobodu. S obzirom na ideološku pozadinu djela, Gaju je nesumnjivo, naime, bilo stalo da se angažira jedan umjetnik slavenskih korijena.

Umjetnički put Karela Svobode sličan je umjetničkom putu brojnih čeških slikara toga vremena. Školovao se od 1842. najprije na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu, a potom na srodnoj instituciji u Beču. Ključnu ulogu u njegovu formiranju odigrao je njegov profesor, čuveni austrijski slikar Christian Ruben koji ga je dijelom i usmjerio prema historijskom slikarstvu. Nakon školovanja kratko se nastanio u Pragu, da bi se 1852. odselio u Beč, gdje će živjeti i raditi veći dio života, osim u razdoblju između 1863. i 1868. kada je boravio u Italiji. Najpoznatiji dio njegova opusa odnosi se na monumentalne kompozicije sa scenama iz povijesti češkoga naroda te povijesti Habsburgovaca (*Smrt kralja Vjenceslava IV. 1419. godine*, 1846., Narodna galerija, Prag; *Car Albrecht II. okrunjen kao kralj Češke 1438. godine*, 1864., Belvedere, Prag) od kojih je svakako najpoznatija takozvana *Praška defenestracija* (karton izrađen 1844., slika završena 1848., Prag, Narodni muzej). Svoboda je radio i na velikim fresko-ciklusima — na

¹⁰ Budiša, „Rukopisne ostavštine hrvatskih preporoditelja”, 44–47 [45]: 65 (kat. br. 15).

¹¹ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 236.

oslikavanju stubišta bečke Opere (uništeno u bombardiranju u Drugom svjetskom ratu) te na oslikavanju Belvederea na Hradčanyma u Pragu (s Christianom Rubenom), a kasnije i na oslikavanju rezidencije pravoslavnih mitropolita u Černovcima u Bukovini (gdje je naslikao prizore iz povijesti pravoslavne crkve). Osim za Gajevu *Dogodovštinu*, izradio je ilustracije i za još nekoliko knjiga — 12 drvoreza za knjigu Gottfrieda Kinkela *Otto der Schütz* (Beč, 1842.), zatim za *Kraljodvorski rukopis i slavenske narodne pjesme* (1843.).¹²

Budući da se Svoboda 1846. nalazio na samom početku karijere, teško je reći jesu li njegova najranija djela mogla Gaju poslužiti kao povod u angažiranju, no moguće je da je poznao ilustracije koje je radio za navedene knjige i da su mu se svidjele. Izvori ne otkrivaju kako je uspostavio kontakt sa Svobodom, no po svojoj prilici posrednik bio Pavel Jozef Šafařík, istaknuti predstavník češkoga nacionalnog pokreta, s kojim je Gaj surađivao, s obzirom na to da je slikarev otac profesor Václav Alois Svoboda bio blizak Šafaříkovu krugu. Bez obzira na putove upoznavanja, sigurno je da su se susreli u Pragu pri spomenutom Gajevu boravku u Češkoj sredinom 1846.¹³

Već tada je bilo dogovoreno da Svoboda posjeti Zagreb u ljeto 1846. kako bi počeo raditi na pripremi ilustracija za *Dogodovštinu*. Sudeći po sačuvanim pismima Václava i Karela Svobode Gaju, ovaj je posjet doista i realiziran, no čini se tek ujesen. Vjerojatno je tom prilikom mladi slikar posjetio razna mjesta u Hrvatskoj, a moguće je da je svratio i do susjedne Srbije s obzirom na to da je crtež s prikazom crkve manastira Ravanice datiran 9. studenoga 1846. Moguće je, dakako, da je tada samo pripremio crtež za izradu drvoreza, a da je skica s prikazom crkve manastira Ravanice nastala ranije. Ne može se isključiti, doduše, ni mogućnost da ju je izradio na temelju crteža nekog drugog umjetnika, odnosno da je njegov posjet ostao ograničen samo na Hrvatsku. Sudeći prema slici *Stráža* iz 1849. koja se 2016. našla na aukciji u Dorotheumu u Beču, čini se kako je Svoboda svakako obišao graničarske dijelove Hrvatske koji su ga zaintrigirali slikovitom nošnjom tamošnjih stanovnika, kao i arhitekturom i načinom života.¹⁴

Pronađeni izvori ne otkrivaju kada se vratio iz Hrvatske u Prag, sigurno je samo da je krajem iste (1846.) godine slikar uznapredovao s radom na izradi prvih ilustracija. Većinu crteža završio je odmah po povratku, a pripremu za otiskivanje prva dva djela (*Braća Čeh, Leh i Meh* i *Ubojstvo sultana*) do početka siječnja 1847. te je odmah potom počeo raditi na *Doseljenju Hrvata*.¹⁵ U ožujku 1847. počela je zatim izrada matrica prema crtežima kod drvorezca *Krečmera* (riječ je nesumnjivo o drvorescu i ilustratoru iz Leipziga Eduardu Kretzschmaru). Prva je bila dovršena, do srpnja iste godine, matrica za *Doseljenje Hrvata*.¹⁶ S obzirom na to da od toga trenutka prestaje sačuvana korespondencija Svobode i Gaja, ritam izrade ostalih kompozicija nije poznat. Popratni materijali rukopisa *Dogodovštine* pokazuju, međutim, kako je Svoboda izradio ukupno 13 različitih crteža. Svi su datirani 1846., što znači da je Svobodi bio preostao rad samo na njihovoj pripremi za prenošenje u drvoreze. Na osnovi spomenutih 13

¹² „Swoboda (Svoboda), Karl (Karel)”, 355; Toman, *Nový Slovník*, 510; Brůhová, „Karel Svoboda”, 162–163 [162]; Blažičková-Horová, „Romanticism in history painting – Christian Ruben and his school”, 149–152 [151]; Blažičková-Horová, *19th-Century Art in Bohemia*, 93–95.; Telesko, „Swoboda (Svoboda), Karl (Karel)”, 76. Podaci o slici Praška defenestracija: „Defenestrace na Pražském radě roku 1618.”

¹³ Više o odnosu Gaja i Šafaříka vidi: Stančić, „Grafija i ideologija”, 268–273, 280–286.

¹⁴ „Kaufen → Auktionen → Ölgemälde und Aquarelle des 19. Jahrhunderts → Karl Swoboda”

¹⁵ Horvat, Ravlič, „Pisma Ljudevitu Gaju”, 441–443; NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4702b, Svoboda Gaju, Prag, 4. siječnja 1847.

¹⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4702b, Svoboda Gaju, Prag, 20. ožujka 1847.; Karl Svoboda Gaju, 15. srpnja 1847.

¹⁷ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 236; grbovi su sačuvani u: NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 A V/III.

crteža izrađeno je ukupno osam matrica. Jedna od matrica, s prikazom portala s portretima istaknutih *ilirskih* povjesničara, bila je otisnuta kod Dragutina (Carla) Starka u Zagrebu 1850. pa je moguće da je Gaj u to vrijeme još uvijek planirao realizirati svoj veliki spisateljski pothvat.

Osim historijskih scena, Gaj je namjeravao opremiti svoju *Dogodovštinu* i grbovima istaknutih obitelji i pojedinaca iz *ilirске* povijesti.¹⁷ Ilustracije grbova naručio je još 1844., dakle u vremenu kada rukopis još nije bio prošao ni najnižu razinu cenzure, kod crtača i dagerotipista Leopolda Peixe,¹⁸ koji ih je dovršio u velikom broju (sačuvano je osam različitih grafika (listova) s ukupno 20 grbova). U trećem svesku *Dogodovštine* čuva se još nekoliko listova s ukupno 101 grbom, no za njih se nije moglo ustanoviti jesu li nastali već 1840-ih ili ih je netko kasnije dodao u kutiju u kojoj se nalazi Gajev rukopis. Budući da nisu posebno likovno kvalitetni, grbovi neće biti posebno analizirani pa se nastavak teksta usredotočuje na analizu Svobodinih radova pripremljenih za *Dogodovštinu*.

SADRŽAJNA I IKONOGRFSKA ANALIZA SVOBODINIH CRTEŽA

Svi Svobodini crteži za *Dogodovštinu Ilirije Velike* unutar Gajeve ostavštine u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice datirani su i signirani, no ne sadrže, na žalost, natpise koji bi sugerirali koje prizore iz knjige predstavljaju. Na osnovi sadržaja knjige te korespondencije Gaja i Svobode može se, međutim, sadržajno, odnosno ikonografski rastumačiti najveći dio crteža.

U nastavku teksta crteži su analizirani redom kako bi (hipotetski) bili prikazani unutar *Dogodovštine*.

Za pretpostaviti je kako je crtež koji je prikazivao svojevrsni portal s urušenim spomenicima (Sl.1) u donjemu dijelu trebao poslužiti kao frontespicij knjige. Spomenik s ilirskim grbom, urušeni stup te romantičarski shvaćeni neomedijevalni elementi nacrtanoga portala upućuju kako je glavna težnja knjige bila predstavljanje povijesti nekada slavnog, a sada uvelike uništenog kraljevstva *Ilira*. Portal krune portreti ključnih predšasnika Ljudevita Gaja, na osnovi čijih je djela i napisao svoju *Dogodovštinu* — Baltazara Krčelića, Matije Petra Katančića, Jovana Rajića i Jurja Ratkaja. Na spomenutoj grafici otisnutoj kod Starka, a nastaloj na temelju crteža s prikazom portala, dodana su na bazu slomljenoga stupa još prezimena dvaju ključnih *ilirskih* povjesničara Pavla Rittera Vitezovića i Daniela Farlatija.

Od preostalih 12 ilustracija četiri se odnose na najraniju povijest Gajevih *Ilira*, odnosno na scene iz vremena prije doseljenja Hrvata i drugih Južnih Slavena.¹⁹

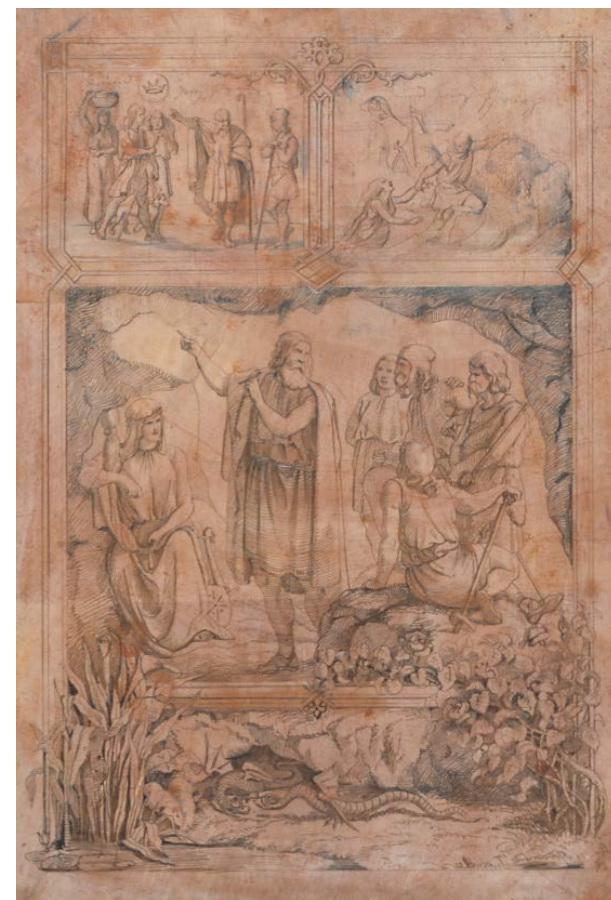
Na kronološki najraniji događaj referira se nenumerirana matrica s četiri prizora s likovima obučenima u antičku odjeću (Sl. 2), od kojih nekoliko nosi frigijske kapice, koja po svoj prilici prikazuje scene iz pripovijesti o Zlatnom runu, s obzirom

Sl. / Fig.1 Karel Svoboda, frontespicij za knjigu *Dogodovštine Ilirije Velike*. Drvorez otisnut kod Dragutina Starka u Zagrebu 1850. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, frontispiece for the book *Dogodovštine Ilirije Velike*. Woodcut printed by Dragutin Stark in Zagreb 1850. National and University Library in Zagreb

¹⁸ Horvat, Ravlić, „Pisma Ljudevitu Gaju”, 389; Horvat, *Ljudevit Gaj*, 236.

¹⁹ Kako dokazuje Ivana Mance u članku „Slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah”, percipiranje i ilustriranje povijesnih osoba i događaja kroz ilirski ideologem nije novina 19. stoljeća, već naslijede ranoga novog vijeka. Za više informacija vidi: Mance, „Slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah”, 157.

Sl. / Fig.2 Karel Svoboda, Scene iz pripovijesti o Zlatnom runu. Matrica rezana kod Eduarda Kretzschmara, 1847. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Scene from the myth of the Golden Fleece. Matrix incised by Eduard Kretzschmar, 1847. National and University Library in Zagreb

↑

²⁰

NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 A V / 23, papir bez paginacije.

²¹

NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 A V / 24 / I, 53.

²²

NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 A V / 24 / I, 59.

na prikaz zmaja na najdonjoj kompoziciji, budući da je upravo ta mitska životinja čuvala runo. Na preostalim crtežima/matricama Svoboda više neće uključivati tako veliki broj kompozicija na jedan list, već će se ograničiti na jedan ili dva motiva. Kao i na ovom crtežu i na većini preostalih nastojat će uključiti elemente pejzaža ili pojedine motive u uokvirivanje kompozicija u cilju postizanja veće slikovitosti.

Ilustracija označena brojem sedam po svoj je prilici posvećena rimskim borbama s Histrima (Sl.3) pa bi vjerojatno predstavljala treću ilustraciju u nizu unutar *Dogodovštine*. Naime, antikizirajuće odore vojnika koji su upali u šator upućuju da je riječ o događaju povezanim s rimskom poviješću, a prikaz događaja u šatoru, pijanih vojnika i brodova po svoj se prilici referira na događaj koji Gaj opisuje ovako: „[...] ali Istri mi malo su marili ići za njima u potieru, nego pustaše se na jelo i pilo do pianstva — Rimljani biežeći na svoje brodove a nevideći nitkoga, da za njima trči u potieru, povratit će se u ostavljeni tabor, gdi budući našli neprijatelje vinom i žderanjem preuzete, posiekoše ih.”²⁰ Za razliku od ilustracije s motivima iz pripovijesti o Zlatnom runu, na ovom djelu Svoboda mnogo dinamičnije rješava odnos između dva motiva na jednome listu. Motiv opijenih vojnika povezuje gornju i donju ilustraciju, koja je pak vješto odijeljena vinovom lozom. Koliko je Svoboda bio vješt crtač jasno pokazuje gornja ilustracija na kojoj je kao izvor svjetla prikazana lampa. Debljinom crta i gustoćom iscrtavanja Svoboda vješto postiže dojam *chiaroscuro*, čime dodatno dinamizira kompoziciju i prikaz sukoba čini dramatičnijim.

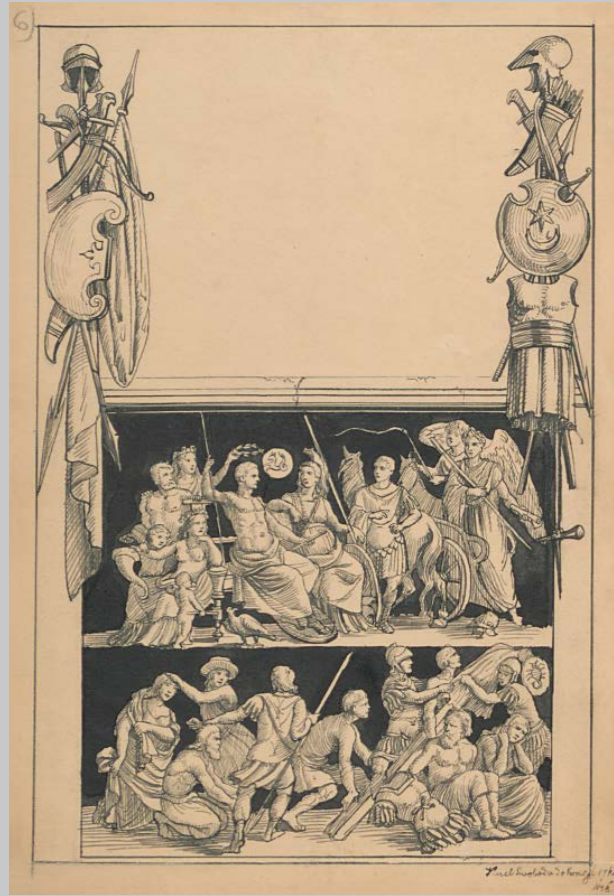
Ilustracija numerirana brojem šest bez ikakve sumnje predstavlja scene povezane s poviješću Ilirije u vrijeme careva Oktavijana Augusta ili Tiberija (Sl.4). Cijela kompozicija predstavlja zapravo kopiju reljefa *Gemma Augustea* koja se čuva u Muzeju povijesti umjetnosti u Beču, a tada se nalazila u habsburškim carskim zbirkama pa ju je Svoboda vjerojatno imao prilike vidjeti, možda osobno, možda u vidu ilustracije. Do danas nije postignut konsenzus među istraživačima što gema predstavlja, no sigurno je kako je za Svobodu trebala prikazivati rimsko *podjarmljivanje* Ilira. Kao i na gemi, i na ovom crtežu prikazana su dva događaja koje uokviruju vinjete s prikazom rimskog i *ilirskog* oružja. Moguće je da bi na velikom praznom polju u gornjem dijelu kompozicije stajao naslov kojim bi započinjalo jedno od poglavlja *Dogodovštine*.

Kronološki na ovo se djelo nastavlja ilustracija numerirana brojem 20 koja po svoj prilici prikazuje pobunu protiv Rimljana (ponovno, s obzirom na odjeću vojnika, kao i na zastavu s natpisom SPQR), odnosno, kako se navodi u naslovu poglavlja unutar *Dogodovštine*, „Iliri pod vojvodama svojim dvjema Bati (?) i Pienezom pokušaju velikom silom osloboditi se jarma rimskoga pod Tiberiom cesarom” (Sl.5).²¹ U tom se poglavlju spominje kako su ilirske žene bile spremne žrtvovati sebe i svoju djecu u borbi protiv Rimljana, na što se referira gornji dio ove ilustracije.²² Dvije scene na ovoj su kompoziciji, prvoj koja ne sadrži dekorirani okvir, vrlo vješto povezane u jednu cjelinu.

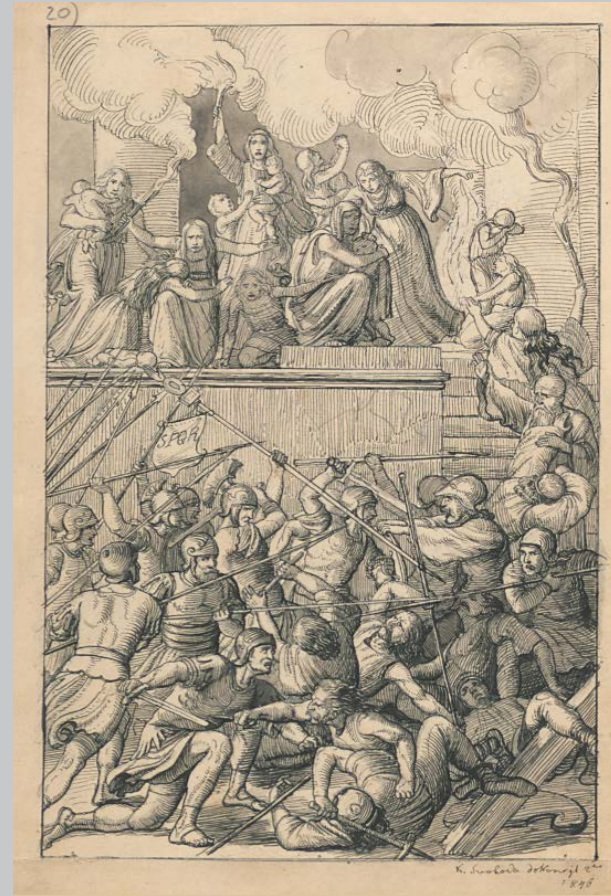
Sl. / Fig. 3 Karel Svoboda, Rimske borbe s Histrima. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Roman battles with the Histri. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

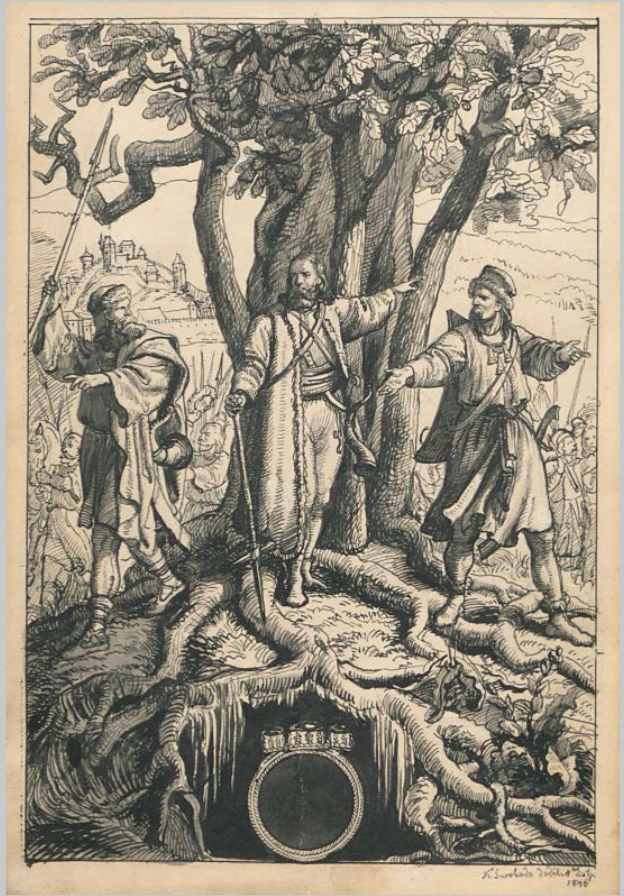
Sl. / Fig. 4 Karel Svoboda, Povijest Ilirije u vrijeme careva Oktavijana ili Tiberija. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, History of Illyria in the time of emperors Octavian or Tiberius. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

Sl. / Fig. 5 Karel Svoboda, Pobuna Ilira protiv Rimljana. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Illyrian rebellion against the Romans. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

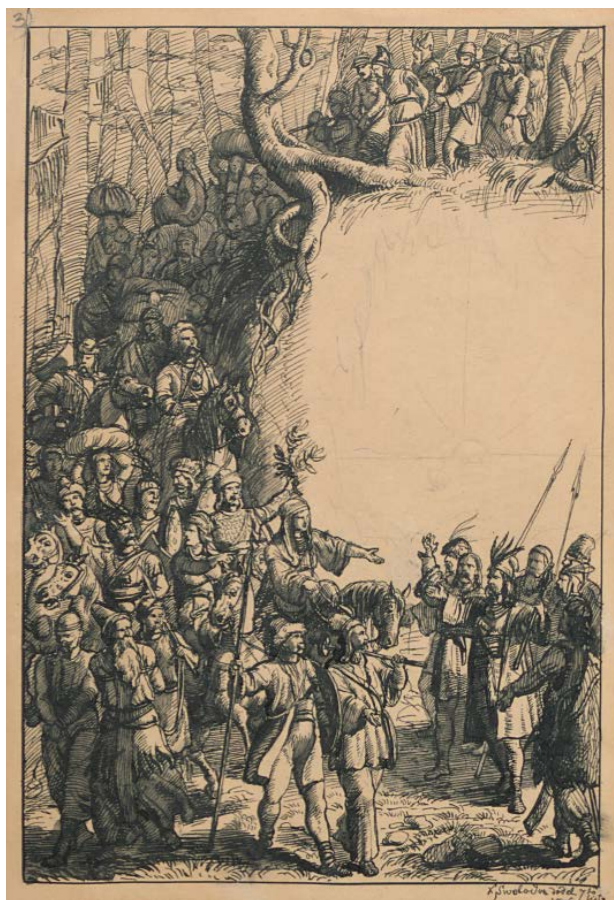
Sl. / Fig. 6 Karel Svoboda, Čeh, Leh i Meh. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Čeh, Leh and Meh. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

Od osam scena koje se sadržajem usredotočuju na razdoblje od doseljenja Hrvata i Južnih Slavena, ilustraciju priče o Čehu, Lehu i Mehu (Sl. 6), kako je već navedeno, Svoboda završava među prvima. Ovu epizodu iz *povijesti Ilira*, zbog njezine nepouzdana historijske utemeljenosti, Gaj je na kraju potpuno izbacio iz *Dogodovštine*,²³ tako da se ne pojavljuje u sačuvanom rukopisu, no citirana korespondencija Svobode i Gaja svjedoči da je riječ upravo o ovoj sceni. Ni ovaj crtež ne sadrži dekorirani okvir, no, kao i većina drugih crteža s prikazima srednjovjekovnog dijela povijesti *Ilira*, sadrži duboki pejzaž s vrlo ekspresivno prikazanim drvećem. Čeh, Leh i Meh stoje na zemlji prekrivenoj jakim hrastovim korijenjem, što bi vjerojatno trebalo predstavljati snažne korijene koje je na svojem novom tlu pustilo slavensko stanovništvo. Nije jasno što se trebalo nalaziti u kružnom *medaljonu* pri dnu ilustracije, no s obzirom na to da je okrunjena s tri krune, moguće je da bi tu stajao natpis koji bi svjedočio da su prikazani Čeh, Leh i Meh.

Na ovu se scenu sadržajno neposredno veže prizor *Doseljenja Hrvata* (ilustracija slikana tušem i numerirana brojem 3; ovdje: Sl. 7 i 8), koji će se u budućnosti pokazati najpopularnijim motivom hrvatskoga historijskog slikarstva uopće.²⁴ Za razliku od hrvatskih slikara Josipa Franje Mückea i Ferde Quiquereza koji će se 1860-ih i 1870-ih pozabaviti ovim prizorom na jedan prilično shematičan i nespretan način, Svoboda je kompozicija izrazito vješto riješena. Hrvati su prikazani kako predvođeni petoricom braće i dvjema sestrama silaze iz gustih šuma na obalu sinjega mora iznad kojega se diže sunce. Svoboda je u kompoziciju uključio i zarobljene Avare koje su, prema Konstantinu Porfirogenetu, Hrvati potjerali iz Dalmacije, a koji su prikazani uz more kako dočekuju Hrvate. U *Dogodovštini* je na sljedeći način opisano doseljenje: „Hãrvati bez otezanja poduzeše vojniciu pod upravljanjem pet vojvodah bratje, kojieh imena su Kluko, Lobel, Kosenec, Mukló, Horvat i dviu sestarah, kojieh imena biahu Tuga i Vuga suprot Avarom u Dalmacii. Iza kãrvavoga rata od niekoľiko godinah pobiediše harvatski vitezovi Avare stranom iztriebivši ih, stranom pako podloživši ih svojoj vlasti.”²⁵ Kao i na prethodnoj kompoziciji, i na ovoj je korijenje drveća važan motiv, što i ne čudi, jer i njome se naglašuju duboki korijeni koje su doseljenici pustili na novome tlu.

Posebnu pažnju Gaj je u *Dogodovštini* posvetio borbi između Hrvata i Franaka, koja je, razumljivo, popraćena također jednom ilustracijom, podijeljenom na dvije scene. Ilustracija numerirana brojem 18 u donjemu se dijelu referira na dio teksta u kojemu Gaj govori kako su Franci „rugajući se svakomu čutu od čovječnosti ubijali [...] sisajuću diecu, i bacali [je] svojim psom”.²⁶ Gornji dio ilustracije, riješen u vidu bogato uokvirene minijature, prikazuje pak po svojoj prilici ubojstvo Ljudevita Posavskog (odnosno, kako se kod Gaja navodi, Ljudevita Vojvode). Sudeći prema operi Vatroslava Lisinskog *Porin*, bila je riječ o epizodi ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti koja je u to vrijeme bila popularna pa ne čudi da je i opisana i ilustrirana u *Dogodovštini*. I na ovoj ilustraciji velik je dio ostavljen praznim pa je vjerojatno također bila riječ o stranici knjige kojom je trebalo započeti novo poglavlje (Sl. 9).

Sl. / Fig. 7 Karel Svoboda, Doseljenje Hrvata. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Arrival of the Croats. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

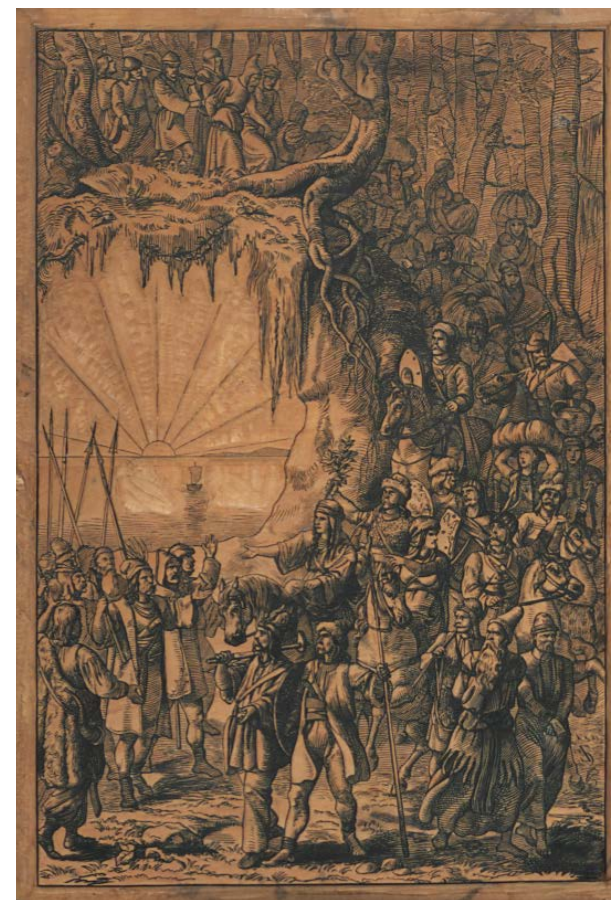
↑

²³ Horvat, *Ljudevit Gaj*, 219.

²⁴ Temu „doseljenja Hrvata” slikali su: Josip Franjo Mücke, Ferdinand Quiquerez, Mato Celestin Medović, Oton Iveković, Carlo Ostrogovich i Mirko Rački. Više u: Kokeza, „Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj”, 155 [Mücke], 171 [Quiquerez], 290 [Iveković], 333 [Medović], 362 [Ostrogovich i Rački].

²⁵ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 83.

²⁶ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 88.

Sl. / Fig. 8 Karel Svoboda, Doseljenje Hrvata. Matrica rezana kod Eduarda Kretzschmara, 1847. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Arrival of the Croats. Matrix incised by Eduard Kretzschmar, 1847. National and University Library in Zagreb

↑

²⁷ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 109–110.

²⁸ Kukuljević Sakcinski, „Kronika hrvatska iz 12. vjeka”, 34–37.

²⁹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 115.

³⁰ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 115.

³¹ NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 109–110.

Ilustracija numerirana brojem 16, s obzirom na to da je okrunjena prikazom unutrašnjosti crkve Svetog groba u Jeruzalemu, nesumnjivo prikazuje nikada historiografski potvrđeno ubojstvo kralja Zvonimira (Sl. 10). Brojni motivi na kompoziciji referiraju se na ovu priču. Uz kralja koji sjedi na prijestolju stoji biskup, a ispod njih pismo koje je poslao papa kako bi pozvao Zvonimira da se s Hrvatima pridruži križarskom ratu. Kralj je sazvao sabor na Kosovu polju kod Knina, gdje su ga hrvatski plemići, nevoljki da idu u rat, pogubili.²⁷ Gajeva *Dogodovština* ništa ne govori o ovome ubojstvu, no moguće je, budući da rukopis, kako je i spomenuto, nije bio do kraja završen, da je Gaj planirao dodati i tu epizodu ili ju je možda kasnije izbacio zbog njezine nepouzdana historijske utemeljenosti, kako je to učinio i s prizorom Čeha, Leha i Meha. Naime, Ivan Kukuljević u članku u *Arkivu za povjesnicu jugoslavensku* iz 1851. prenio je ovu priču, koju je datirao u 12. stoljeće, istodobno ukazujući na njezinu neutemeljenost,²⁸ pa je moguće da ju je Gaj tada odlučio izbrisati iz *Dogodovštine*.

Ilustracija numerirana brojem 2 nije sa sigurnošću mogla biti rastumačena, no budući da po odorama likova svakako prikazuje srednjovjekovni prizor te s obzirom na način na koji je prikazan vladar, moguće je da je riječ o prikazu prisege ugarskog kralja Kolomana hrvatskom plemstvu (Sl. 11). U *Dogodovštini* unutar poglavlja „Kralja Kolomana vojnika protiv Harvatskoj i njegov uviet s Harvati i okrunjenje u Biogradu”²⁹ Kolomanov je pohod opisan ovako: „Videći kralj njihovu kriečku volju i nemalenu silu, pomisli da nebi po njega dobro bilo s oružjem u ruci okusiti uspokorit ih, i zato nakani umirit ih priateljskim i uljudnim načinom. Poslavši dakle k njim poklisara objavi im svoju obrambu i podpuno poštovanje njihove narodne slobode i svih njihovih dãržavnih pravah, ako se š njim kao susiedi u miru pogode.”³⁰ Kompozicija je uokvirena pseudogotičkim trolisnim lukom, a u pozadini je prikazan srednjovjekovni burg, što dodatno potvrđuje da je riječ o prikazu nekog od srednjovjekovnih događaja opisanih u *Dogodovštini*.

Na ranosrednjovjekovnu epizodu povijesti Južnih Slavena referira se i ilustracija numerirana brojem 9 koja prikazuje okupljanje Slovenaca na Gosposvetskom polju, odnosno, kako je to Gaj naslovio u *Dogodovštini*, „običaje kod poklonstva knezovah koruskih” (Sl. 12).³¹ Opet je riječ o kompozicijski iznimno vješto riješenom prizoru. Svoboda se pokazuje osobito talentiranim za slikanje masovnih scena — s lakoćom postiže dojam spontanoga kretanja brojnih likova. Na ovoj je kompoziciji središte prizora — knežev kamen, koji se inače danas nalazi u Koruškoj regionalnoj skupštini u Klagenfurtu — postavljeno u drugom planu, stoga su likovi iz povorke koja se kreće prema njemu velikim dijelom okrenuti leđima promatraču, što dinamizira prizor i vješto vodi promatračevo oko prema značenjskom središtu scene.

Posljednje dvije ilustracije čiji je sadržaj sa sigurnošću ustanovljen odnose se na srpsku srednjovjekovnu povijest, odnosno događaj koji se u 19. stoljeću smatrao središnjim u historijskom narativu — Kosovsku bitku. Sudeći po korespondenciji Gaja i Svobode, na ilustraciji numeriranoj brojem

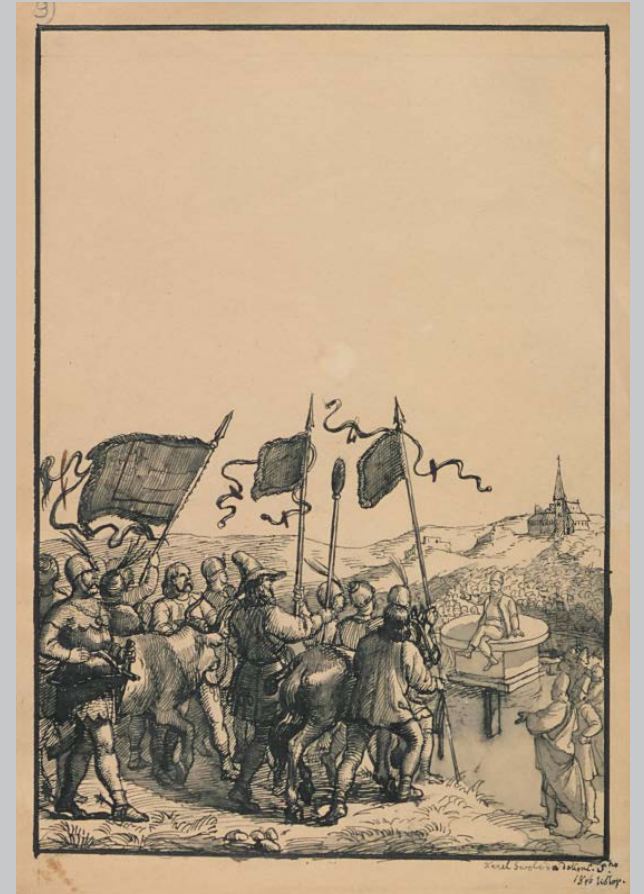
Sl. / Fig. 9 Karel Svoboda, Borbe Hrvata s Francima (Ubojstvo Ljudevita Posavskog; Franačko nasilje). Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Croats' struggles with the Franks (Murder of Ljudevit Posavski; Frankish violence). Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb
↑

Sl. / Fig. 10 Karel Svoboda, Ubojstvo kralja Zvonimira. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Assassination of King Zvonimir. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb
↑

Sl. / Fig. 11 Karel Svoboda, Prisega ugarskog kralja Kolomana hrvatskom plemstvu. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Oath of Hungarian King Coloman to the Croatian nobility. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb
↑

Sl. / Fig. 12 Karel Svoboda, Okupljanje Slovenaca i ustoličenje korušskog vojvode na Gosposvetskom polju. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Gathering of Slovenes and enthronement of the Carinthian Duke in Zollfeld. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb
↑

LITERARNO I SLIKOVNO – TRANŠPOZICIJA I RAZMJENA | LITERARY AND PICTORIAL – TRANPOSITION AND EXCHANGE

19 sigurno je, naime, prikazano ubojstvo sultana Murata od strane Miloša Obilića u šatoru na Kosovu Polju (Sl.13). Svoboda vješto sultana i njegovu svitu oblači u pseudo-orijentalnu nošnju, dok Miloša Obilića prikazuje kao uskočkog harambašu. Scenu dodatno orijentalizira akcesorijem — orijentalnim posuđem na niskom stoliću, oružjem na zidu šatora i slično. O ovoj se epizodi Kosovske bitke samo kratko govori u *Dogodovštini*³² pa je neobično što je zastupljena s posebnom ilustracijom koja je k tome trebala očito služiti kao naslovna ilustracija novog poglavlja, s obzirom na prazno polje iznad prikaza Muratova ubojstva. Sama scena Kosovske bitke nije prikazana, no na ovu se epizodu srednjovjekovne povijesti referira i crtež numeriran brojem 17 s prikazom crkve manastira Ravanice u Srbiji (Sl.14), u kojoj je bio pokopan knez Lazar, ključni protagonist Kosovske bitke.

Sadržaj posljednje preostale ilustracije, numerirane brojem 4, posve je nejasan. Moguće je da prikazuje pokrštenje Hrvata, s obzirom na prikazanoga biskupa i motiv izvora vode u donjemu dijelu kompozicije. Međutim, budući da je središnji lik koji drži zastavu s ilirskim grbom zajedno sa svojim vojnicima prikazan s uzdignuta tri prsta, dakle kako se zaklinje, ne može se isključiti ni mogućnost da je riječ o prikazu Nikole Šubića Zrinskog pred sigetsku bitku (Sl. 15). Ni jedan ni drugi događaj ne opisuju se, međutim, u *Dogodovštini*.

O STILU

Stilskim rješenjem Svobodini se crteži nadovezuju na crteže njegovih bečkih i srednjoeuropskih suvremenika u vremenu neposredno prije sredine 19. stoljeća. Dok je prikaz ljudskih likova na njima klasicizirajući — likovi su uljepšani, učestalo prikazani u kontrapostu, crtež karakteriziraju čvrste konture, a likove najčešće lagani, smireni pokreti — s druge strane vješto povezivanje planova, pseudohistorijski kostimi likova te okviri ilustracija, povremena primjena *chiaroscuro* i dinamične, učestalo dijagonalne kompozicije, kao i same odabrane teme vežu Svobodine ilustracije u većoj mjeri s romantizmom. Na njima se uočava snažan utjecaj crteža i knjižnih ilustracija na prvom mjestu kruga nazarenskih umjetnika poput Ferdinanda Oliviera, zatim Juliusa Schnorra von Carlsfelda, Josepha Führicha, pa i samog Johanna Friedricha Overbecka.³³ Svoboda je vjerojatno poznavao i crteže i ilustracije Petera Fendija, a nesumnjiva se srodnost uočava i s djelima Carla Wurzingera, iako je očitija na Svobodinim platinama negoli crtežima.³⁴

Kao neposredan povod za naručivanje ilustracija Gaju je vjerojatno poslužila serija grafika koje je s temama iz austrijske povijesti radio Anton Ziegler (*Vaterländische Immortellen aus dem Gebiete der österreichischen Geschichte*, 1838.–1840.; *Vaterländische Bilder-Chronik*, 1843.–1849.), a koje su zasigurno utjecale i na Svobodu.³⁵ Moguće je da se među njima ili nekim drugim djelima iz 1830-ih ili ranih 1840-ih pronađu i neposredniji uzori za Svobodine crteže, no za sada se tako nešto ipak nije uspjelo.

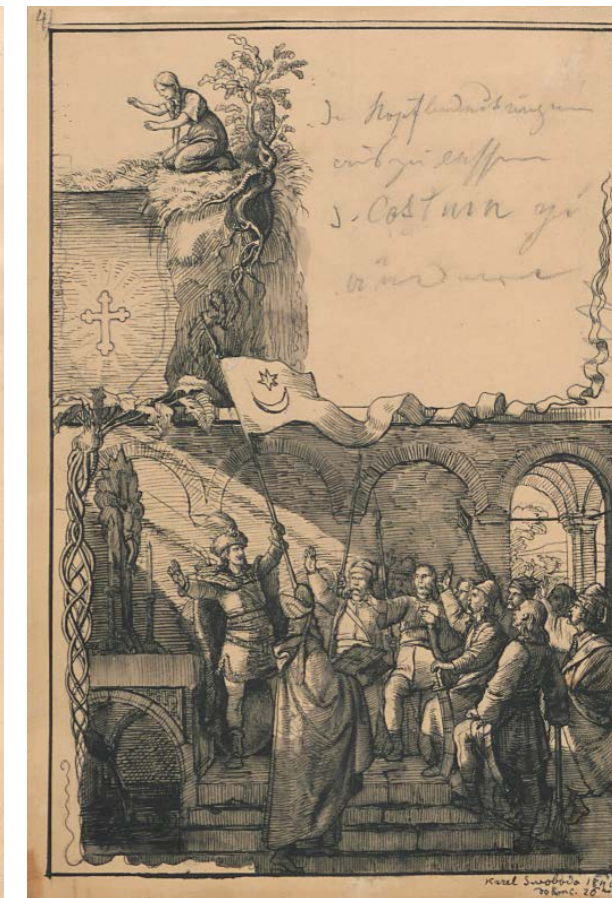
Sl. / Fig. 13 Karel Svoboda, Miloš Obilić ubija sultana Murata. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Miloš Obilić kills Sultan Murat. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

Sl. / Fig. 14 Karel Svoboda, Crkva manastira Ravanica u Srbiji. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Church of Ravanica Monastery in Serbia. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

Sl. / Fig. 15 Karel Svoboda, Pokrštenje Hrvata ili Zakletva Nikole Šubića Zrinskog pred proboj iz Sigeta [?]. Crtež tušem, 1846. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb / Karel Svoboda, Christianization of the Croats or Nikola Šubić Zrinski's oath before the breakthrough from Siget [?]. Ink drawing, 1846. National and University Library in Zagreb

↑

32
NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 4701 AV / 24 / I, 67.

33
Herrmann-Fichtenau, „Die österreichische Lithographie zur Zeit des Biedermeier“, 174–177.

34
Telesko, „Svoboda (Swoboda), Karl (Karel)“, 76.

35
Telesko, *Geschichtsraum Österreich*, 354–360.

ZAKLJUČAK :
SVOBODINE KOMPOZICIJE I
HRVATSKO HISTORIJSKO SLIKARSTVO

Iako su Svobodine kompozicije na kraju završile u Gajevoj ostavštini te nikada nisu ugledale svjetlo dana, predstavljaju rijedak i time iznimno dragocjen ciklus djela nastalih za hrvatsko područje koji svojim sadržajem odražava kompleksne međunacionalne sukobe i polemike koji su obilježavali cijelu Habsburšku Monarhiju pred tzv. Proljeće naroda 1848. Kao i Gajev tekst, i one su, naime, trebale istaknuti autohtonost Južnih Slavena na njihovu teritoriju, pravo na samostojnost te njihovu dugu i bogatu povijest, a sve u cilju osiguravanja što povoljnijega političkog položaja u suvremenosti, temeljenog na povijesnim i etničkim pravima.³⁶

Okolnost da nisu nikada objavljene onemogućila je utjecaj Svobodinih crteža na budućnost hrvatskoga historijskog slikarstva, no svojim sadržajem ipak predstavljaju stanoviti indikator buduće zastupljenosti popularnih tema u ovom segmentu hrvatske umjetnosti. Dva će motiva Svobodinih crteža zadržati, naime, kontinuitet prisutnosti u sljedećim razdobljima (sve do formiranja prve Jugoslavije, a dijelom čak i kasnije). Riječ je o dolasku Hrvata te kosovskom ciklusu koje će prikazivati niz istaknutih predstavnika od sredine 19. do prvih desetljeća 20. stoljeća.

Dolazak Hrvata jedna je od središnjih tema historijskog slikarstva u Hrvatskoj upravo zbog interpretacija povezanih s polaganjem prava na zemlju, dok je tzv. kosovski ciklus (niz priča i junaka povezanih s bitkom na Kosovu i borbama s Osmanlijama) prisutan kao sastavni dio tada aktualnog — jugoslavenskog i antiosmanskog diskursa.³⁷

Motiv kneza Ljudevita Posavskoga i borbe s Francima pojaviti će se pak još u djelima Josipa Franje Mückea (*Ljudevit župan posavskih Hrvatah čini savez sa Slovencih proti Frankom, god. 819.*)³⁸ te Ivana Tišova (na stropu foajea Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, no više kao referencija na operu Lisinskog Porin negoli na ovu epizodu hrvatske povijesti). Slična je situacija i s prikazom Kolomanova Poljupca mira, koje će zbog ideoloških razloga, odnosno naglašavanja političke veze Hrvata i Mađara, što je većini hrvatskih oporbenih političara bilo neprihvatljivo, biti prikazano još samo jednom na poznatom djelu Otona Ivekovića u Zlatnoj dvorani.³⁹

Preostale teme neće zadržati takvu reputaciju, prvenstveno zahvaljujući postupnom slabljenju ilirskih i širih panslavenskih ideja, kao i izbacivanju nepouzdanih izvora iz historiografije, pa ih više neće učestalo (ili uopće) prikazivati slikari koji su se bavili hrvatskom poviješću. Čeh, Leh i Meh pojaviti će se tako tek u nekoliko navrata na manje poznatim djelima (primjerice na akvarelu Mirka Račkog *Čeh, Leh, Meh i sestra Vilina* iz Galerije grada Krapine),⁴⁰ dok će se ubojstvo kralja Zvonimira pojaviti tek jednom, u gotovo isto vrijeme kada i Svobodini crteži, u opusu Vjekoslava Karasa (danas nedatirana i tek po naslovu poznata slika, nekoć u vlasništvu Ivana

36

U prilog iliriziranim predodžbama išla je i mađarska nacionalna integracija koja je primarno nastojala suzbiti i kasnije u potpunosti negirati habsburško povijesno pravo. Činila je to, među ostalim, upravo tvrdnjama o hunskom podrijetlu Mađara, Atilinoj kruni, protukatoličkom naslijeđu te kontinuitetu na tzv. panonskom bazenu, ali i čitavom ugarskom prostoru. Slavene unutar Monarhije se pritom u zapadnim i drugim europskim državama prokazivalo kao barbare i konzervativne suradnike ruske carske tiranije. Vidi: Kolak, „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.“, 175–192.

37

Prema ustaljenim povijesnim predodžbama, niz saveznika (uključujući jedinice iz Hrvatske, Bosne i Ugarske) odaziva se u pomoć srpskom vladaru u obrani od Osmanlija, a u borbama na Kosovu polju 1389. umire i osmanski sultan. Dana 25. lipnja 1840. u Zagrebu se prvi put izvodi kazališna predstava *Miloš Obilić* Jovana Sterije Popovića, a priče o junacima kosovske bitke prisutne su i mnogo ranije, posebice u epskoj narodnoj poeziji. Vidi: Stančić, ur., *HRVATSKI NARODNI PREPOROD*, 123.

38

Schneider, *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj*, 59–63.

39

Maruševski, *Iso Kršnjavi*, 159.

40

Vidi: Tenšek, *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*, 36.

41

Bregovac Pisk, „Ivan Kukuljević“, 18.

42

Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-9364 „Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas“.

Kukuljevića Saccinskog).⁴¹ Ilustriranje *ilirskih* motiva, odnosno motiva iz antičke povijesti hrvatskih krajeva, odumrijet će s napuštanjem ilirskoga ideološkog konstrukta, pri čemu će potonji biti sužen na južnoslavenske, jugoslavenske ili hrvatske političke okvire.⁴²

.

ARHIVSKI I NEOBJAVLJENI IZVORI

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 4701 A V/ 23 (Gaj, Ljudevit, Koncepti i različiti materijali za *Dogodovštinu Velike Ilirije*).

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 4701 A V/ 24 (kutija s matricama za ilustracije djela Ljudevita Gaja *Dogodovština Velike Ilirije* i mapa s crtežima i grafikama za ilustracije djela Ljudevita Gaja *Dogodovština Velike Ilirije*).

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 4701 A V/ 24/ I, II, III (*Dogodovština Velike Ilirije*, 1., 2. i 3. svezak).

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 4702b (korespondencija: Svoboda Gaju, Prag, 4. siječnja 1847.; Svoboda Gaju, Prag, 20. ožujka 1847.; Karl Svoboda Gaju, 15. srpnja 1847.).

LITERATURA / LITERATURE

Blažičková-Horová, Naděžda. „Romanticism in history painting — Christian Ruben and his school”, 149–152. U: *Czech 19th-Century Painting. Catalogue of the Permanent Exhibition of St. Agnes of Bohemia*, ur. Naděžda Blažičková-Horová. Prag: National Gallery Prague, 1998.

Blažičková-Horová, Naděžda, ur. *19th-Century Art in Bohemia (1790-1910) — Painting, Sculpture, Decorative Arts*. Prag: National Gallery Prague, 2009.

Bregovac Pisk, Marina. „Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća (pregled tema iz nacionalne povijesti)”, 299–311. U: *Historicizam u Hrvatskoj, knjiga 1*, ur. Vladimir Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2000.

Bregovac Pisk, Marina. „History Painting in Croatia in the 19th Century — An Overview”, 111–124. U: *European History Painting in the 19th Century. Mutual Connections — Common Themes — Differences*, ur. Wojciech Bałus. Kraków: Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.

Bregovac Pisk, Marina. „Ivan Kukuljević Sakcinski — sakupljač umjetnina”. *Muzeologija* 32 (1995.): 14–22.

Brůhová, Šárka. „Karel Svoboda”, 162. U: *Czech 19th-Century Painting. Catalogue of the Permanent Exhibition of St. Agnes of Bohemia*, ur. Naděžda Blažičková-Horová. Prag: National Gallery Prague, 1998.

Budiša, Dražen. „Rukopisne ostavštine hrvatskih preporoditelja u fondusu Nacionalne i sveučilišne biblioteke”, 44–47, 65. (kat. br. 151). U: *HRVATSKI NARODNI PREPOROD 1790. – 1848.: Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta: 17. 12. 1985. – 17. 3. 1986.*, ur. Nikša Stančić. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Povijesni muzej Hrvatske, 1985.

„Defenestrace na Pražském radě roku 1618.” <https://www.esbirky.cz/predmet/125399> (pristupljeno 26. kolovoza 2021.).

Gamulin, Grgo. *Hrvatsko slikarstvo XIX. stoljeća, svezak 1*. Zagreb: Naprijed, 1995.

Herrmann-Fichtenau, Elisabeth. „Die österreichische Lithographie zur Zeit des Biedermeier”, 174–177. U: *Bürgersinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien 1815 – 1848*, ur. Robert Waissenberger. Beč: Ueberreuter, 1986.

Horvat, Josip. *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1975.

Horvat, Josip, Ravlić, Jakša. „Pisma Ljudevitu Gaju”. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 26 (1956.): 7–533.

„Kaufen → Auktionen → Ölgemälde und Aquarelle des 19. Jahrhunderts → Karl Svoboda” <https://www.dorotheum.com/de/1/1273597/> (pristupljeno 19. rujna 2021.).

Kokeza, Ivan. *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj od ilirskog pokreta do Drugog svjetskog rata*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022.

Kolak, Arijana. „Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.”. *Povijesni prilozi* 27/ 34 (2008.): 175–192.

LITERARNO I SLIKOVNO – TRANSPOZICIJA I RAZMJENA | LITERARY AND PICTORIAL – TRANPOSITION AND EXCHANGE

Kukuljević Sakcinski, Ivan. „Kronika hrvatska iz 12. veka”, 1–37. U: *Arhiv za pověstnicu jugoslavensku, knjiga 1*, ur. Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb: Društvo za jugoslavensku pověstnicu i starine, 1851.

Mance, Ivana. „Slike staro-ilirskih, hrvatskih, srbskih i bosanskih vladarah. Prijedlog povijesne i povijesnoumjetničke identifikacije”. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 40 (2016.): 155–172.

Maruševski, Olga. *Iso Kršnjavi: kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.

Obermaier, Walter. „Zensur im Vormärz”, 622–627. U: *Bürgersinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien 1815 – 1848*, ur. Robert Waissenberger. Beč: Ueberreuter, 1986.

Schneider, Marijana. *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1969.

Schneider, Marijana. „Slikarstvo u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća: motivi, autori i tehnike”, 201–209. U: *HRVATSKI NARODNI PREPOROD 1790. – 1848.: Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta: 17. 12. 1985. – 17. 3. 1986.*, ur. Nikša Stančić. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Povijesni muzej Hrvatske, 1985.

Seiter Šverko, Dunja, Golubović, Vesna. „Ostavština Izidora Kršnjavoga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu”, 229–238. U: *Iso Kršnjavi — veliki utemeljitelj. Zbornik radova znanstvenog skupa*, ur. Ivana Mance i Zlatko Matijević. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatski institut za povijest, 2015.

Stančić, Nikša. „GAJ, Ljudevit, vođa hrvatskoga narodnog preporoda (Krapina, 8. VII. 1809 – Zagreb, 20. IV. 1872)”, *HRVATSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON*, 1998. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6535> (pristupljeno 28. kolovoza 2021.).

Stančić, Nikša. „Grafija i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine”. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za književnost* 492 (2005.): 43.; 261–296.

Stančić, Nikša, ur. *HRVATSKI NARODNI PREPOROD 1790. – 1848.: Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta: 17. 12. 1985. – 17. 3. 1986*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske: Muzej za umjetnost i obrt: Muzej grada Zagreba, 1985.

„Svoboda (Svoboda), Karl (Karel)”, 355. U: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, Band 31/32*, ur. Hans Vollmer. Leipzig: E. A. Seemann, 1999.

Tenšek, Marijan. *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*. Krapina: Elektronika – Nakladnik, 2005.

Telesko, Werner. *Geschichtsraum Österreich. Die Habsburger und ihre Geschichte in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Beč, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2006.

Telesko, Werner. „Svoboda (Svoboda), Karl (Karel)”, 76. U: *Österreichisches biographisches Lexicon 1815 – 1950, XIV. Band*. Beč: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2015.

Toman, Prokop. Nový slovník československých výtvarných umělců, II. Prag: Nakladatelství svazu čs. Výtvarných umělců, 1950.